

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

**TASAVVUF TARİHİNDE NAZARÎ İRFAN
GELENEĞİ -TARİH, TEORİ VE PROBLEMLER-**

Güldane Gündüzöz, Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği -Tarih,
Teori ve Problemler-
(Ankara: Fecr Yayınları, 2018)

Değerlendiren / Reviewed by

FATIMA ELİF KAVASOĞLU

[Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf ABD.
Res. Asst., Ondokuz Mayıs University Faculty of Divinity,
Department of Sufism
f_elif@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0634-4950>]

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 6 Mart/March 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Haziran/June 2019

Yayın Tarihi / Published: 18 Haziran/June 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June

Yıl / Year: 2019 *Sayı – Issue:* 46 *Sayfa / Pages:* 365-369

Atıf/Cite as: Kavasoglu, Fatıma Elif.. "Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği -Tarih, Teori ve Problemler-" yazar Güldane Gündüzöz (Kitap Değerlendirmesi) – Review of Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği -Tarih, Teori ve Problemler- by Güldane Gündüzöz. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 46 (Haziran-June 2019): 365-369.
<https://doi.org/10.17120/omuifd.536567>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

Güldane Gündüzöz, Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği -Tarih,
Teori ve Problemler-
(Ankara: Fecr Yayınları, 2018)

İlk ortaya çıkışında İslam'ın temel dinamiklerinden beslenen sade bir zühd hayatını ifade ederken, ardından süreç içerisinde felsefî bir boyut kazanan¹, teorik ve pratik alana sahip olan tasavvuf geleneği bugüne kadar pek çok tartışmaya ve bununla birlikte pek çok esere konu olmuştur. Sûfilerin seyr u sülûkleri boyunca uyguladıkları metodlar tasavvufun pratik yani amelî boyutunu oluştururken, bu eğitim sürecinde elde edilen keşf bilgisi teorik yani nazarî boyutunu oluşturmaktadır. Bahsi geçen ikinci boyuta nazarî irfanın yanı sıra doktriner tasavvuf, tasavvuf metafiziği, teosofik tasavvuf gibi isimlendirmeler de yapılagelmiştir. Nitekim tasavvuf da konu itibariyle daha çok fizikötesi ilimlerle ilgilenir². Örneğin

366 Allah, varlık olmak bakımından âlem ve insan tasavvufun başlıca konularından sayılır.

OMÜİFD

Mükâşefe sonucunda elde edilen özel bilgilerin gizli kalması gerektiğine inanan âlimler, filozoflar hatta bazı mutasavvıflar tasavvufun nazarî boyutuna karşı çıksalar da üst düzey bir bilgi olarak görenler, onu muhafaza ederek günümüze dek taşımayı başarmışlardır³. Nazarî irfan geleneğinin tarihi incelenecek olursa geleneğin Hakîm et-Tirmizî (ö. 320/932), Ebû Hamid Muhammed el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131) ile ortaya çıktığı görülmektedir. Asıl mihenk taşını ise kaleme aldığı *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-Hikem* isimli eserleri ile İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) oluşturmaktadır.

¹ Ali Bolat, "Muhâsibî'nin Bilgi Kaynaklarına Bakışı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001): 363.

² Mahmut Erol Kılıç, "Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış", *Usûl: İslâm Araştırmaları* 1/1 (2004): 107.

³ Seyyid Hüseyin Nasr, "Nazarî İrfan, Doktriner Tasavvuf ve Bugünkü Önemi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 12 (2004): 2.

İbnü'l-Arabî, tasavvufu fıkıh-kelâm geleneği karşısında bilim olma meşruiyeti arayan bir düzeyden, bütün İslâmî bilimler için düzenleyici ilkeler koyan bir metafiziğe dönüştürmüş, kaynak olarak kabul ettiği geleneği omuzlayarak bu geleneğin eksikliklerini tamamlamış, yeni konu ve kavramlar eklemiş, hatta kendisinden sonraki tasavvufun gidişatını da belirlemiştir⁴. İbnü'l-Arabî'den sonra Mağrib'te İbn Acîbe (ö. 1224/1809), Yemen'de Abdülkerim el-Cilî (ö. 832/1428), Osmanlı Anadolu'sunda Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350), Molla Fenârî (ö. 834/1431), Hindistan'da Seyyid Ali Hemedânî (ö. 786/1385), Güneydoğu Asya'da Hamza Fansûrî (ö. 1000/1592), Çin'de Wang Tai-yü (ö. 1660[?]), İran'da İbn Türke (ö. 830/1437) gibi âlimlerin bu geleneği devam ettirdikleri görülmektedir⁵.

İşte bu geleneği ülkemizde akademik düzeyde ele alan ilk çalışma, *Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği* adıyla Güldane Gündüzöz tarafından kaleme alınmıştır. Sözü edilen eser dört ana bölümden oluşmaktadır. Yazar "Puslu Havadaki Yürümek" başlığını verdiği ilk bölümde nazarî irfanın tanımı, konusu ve amacından, tasavvuf metafizığının karakteristiğinden ve tasavvufun entelektüel birikiminin önde gelen şahsiyetlerinden bahsetmektedir. Ona göre Tasavvuf Tarihi, İbnü'l-Arabî öncesi ve sonrası olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Öncesinde zühd ve ahlak tasavvufunun ağırlıklı olduğu ilim, sonrasında evrilerek temelde tasavvuf metafiziğini işler hale gelmiştir (s.15). Bu evrilmede ise asıl dinamizi Muhammed el-Gazzâlî düşüncesi oluşturmaktadır. Bu iki isimden önce tasavvuf metafiziğinin hiyerarşik konumunu belirleyen ise İbn Sînâ'dır. İbn Sînâ ârifi, zühdü ve ibadeti sayesinde kâmil hâle gelen bir filozof olarak görür (s.18).

Gündüzöz, Gazzâlî dışında entelektüel birikimin öne çıkan şahısları arasında ilk dönem sûfilerinden Ma'rûf el-Kerhî (ö. 200/815-16 [?]), tasavvufu felsefeye yaklaştıran ilk kişi olarak kabul edilen Muhâsibî (ö. 234/857), teosofik mistisizmin babası sayılan Zünnûn el-Mısırî (ö.

⁴ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye Filozof ve Sûfi Metafizik Üzerine*, trc. Ekrem Demirli (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015), ss. 13-14.

⁵ Nasr, "Nazarî İrfan, Doktriner Tasavvuf ve Bugünkü Önemi", ss. 7-14.

245/859[?]), hakkında tartışmaların en çok yapıldığı sûflerden biri olan Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922), kaleme aldığı *Taarruf* adlı eseriyle nazarî irfanın mühim meselelerine değinen Kelâbâzî (ö. 380/990), Herevî (ö. 481/1089), İmâm Muhammed el-Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/1126) ve onun talebesi Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131)'yi ele almakta ve kısa biyografilerine yer vermektedir.

Yazar, "Ufka Doğru Seyrüsefer" ismini verdiği ikinci bölümde nazarî irfan tarihindeki üç temel geleneği konu edinmiş olup, bu bölüm eserin en önemli kısmını teşkil etmektedir. Burada nazarî irfan geleneğini, Sühreverdi el-Maktûl (ö. 587/1191), Molla Sadrâ (ö. 1050/1641) ve İbnü'l-Arabî ile üçlü sacayağına oturtan yazar, İşrâkî Gelenek ve Molla Sadrâ Okulu'un temel parametrelerinden ve İbnü'l-Arabî'nin düşünce sisteminden bahsetmektedir. Gündüzöz'ün aktardığına göre Sühreverdi, nefsin kemâlinin nazarî bilgi olmaksızın gerçekleşemeyeceğini, amelî hikmetle ilgili bilginin de temelinde nazarî irfanın olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple tasavvufun nazarî boyutuna vakıf olan sûfînin, rûhânî mücâhadesine de devam etmesi gerekir (s. 88). Kendisinin bu irfanla ilgili fikirlerini ortaya koyduğu temel çerçeve, âlemin yaratılışı, mahiyetin önceliği, nefsin ölümsüzlüğü, sebeplilik ve gayelilik teorisi, hissî, aklî ve zevkî idrak gibi konularla şekillenmektedir (s. 91).

Sühreverdi'den sonra Meşşâilik, İşrâkîlik ve Ekberîlik ekollerini mezceden Molla Sadrâ ve ekolünün temel parametreleri üzerinde duran yazarın ifade ettiğine göre Molla Sadrâ'nın düşüncesi, kısaca belirtmek gerekirse varlığın önceliği ile mahiyetin itibarî olması, varlıkta teşkik, varlıktaki illet bağıntısı ilişkileri ve cevherî hareket olmak üzere dört mesele etrafında şekillenir (s. 112). Bu bölümde son olarak İbnü'l-Arabî ve düşünce sistemini inceleyen Gündüzöz tasavvuf metafiziğinin onun sayesinde olgunluk dönemine ulaştığını dile getirir. İbnü'l-Arabî, özellikle vahdet-i vücûd, insan-ı kâmil, hazerât-ı hamse öğretileri ile kendisinden sonraki dönemlerde nazarî irfanın tartışmasız bir otoritesi sayılır (s.130).

“Nazarî İrfanın Temel Kavramları” başlığına sahip olan üçüncü bölüm a’yân-ı sâbite, âlemler ve taayyünler, nefes-i Rahmânî, ‘amâ, heyûlâ-i ûlâ, levh-i mahfûz, arş, kürsî gibi konulara ayrılmıştır. A’yân-ı sâbite fikrini terim anlamıyla ortaya atan ilk Müslüman düşünür yine İbnü’l-Arabî’dir. Kendisi bu kavram ile Allâh’ın ilmindeki hakikat, zât ve mahiyetleri kastetmektedir (s. 155). Bunun gibi diğer kavramları da açıklayan Gündüzöz, “İrfan Atlası” olarak başlıklandırdığı dördüncü bölümde ise, nazarî irfanın coğrafi dağılımına yer vererek bir nazarî irfan haritası ortaya çıkarmıştır. İslam’ın Batı yakasını temsil eden Endülüs, İslam öncesinde ve sonrasında önemli bir medeniyet merkezi olan Yemen ve Şii irfanının merkezi olan İran’ı ele alan yazar, bu topraklardaki tasavvufun tarihine ve kodlarına değinmiştir.

Gündüzöz, sonuç ve değerlendirme kısmıyla eserini noktalamış ve kitabı alanla ilgilenen araştırmacı ve okuyucuların istifadesine sunmuştur. Nazarî irfanın serencâmında büyük rol oynayan İbnü’l-Arabî şârihi Sadreddin Konevî’ye (ö. 673/1274) gerektiği kadar yer verilmemekle birlikte eser, bu gelenekle ilgili hem kapsamlı hem de toparlayıcı bir çalışma niteliğindedir. Aynı zamanda bu alanda ilk çalışma olması açısından da bundan sonraki çalışmalara ışık tutacak mahiyettedir.

Kaynakça

- Gündüzöz, Güldane. *Tasavvuf Tarihinde Nazarî İrfan Geleneği –Tarih, Teori ve Problemler-*. 2.Baskı. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- İbn Arabî. *Fütûhât-ı Mekkiyye Filozof ve Sûfi Metafizik Üzerine*. Trc. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2015.
- Bolat, Ali. “Muhâsibî’nin Bilgi Kaynaklarına Bakışı”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12-13 (2001): 363-389.
- Kılıç, Mahmut Erol. “Dini İlimler Metodu Olarak Tasavvufa Mukayeseli Bir Bakış”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 1/1 (2004): 91-109.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. “Nazarî İrfan, Doktriner Tasavvuf ve Bugünkü Önemi”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 12 (2004): 1-25.

